

Djurskydd värt att tala om

– Viktiga steg för politiken att ta i dag

Innehåll

- 3** Inledning: Har Sverige världens bästa djurskydd?
- 6** Burhållningen av hönor och grisar
- 10** Sveriges kycklingfabriker
- 17** Den svenska betesrätten
- 21** Förprovning
- 23** Växtbaserade innovationer
- 25** Sammanfattning
- 26** Källor

Inledning: Har Sverige världens bästa djurskydd?

Det låter ofta bra när politiker pratar om djurskydd, men hur bra är det egentligen? Djurens Rätt ska med denna rapport besvara frågan som en del i det viktiga politiska arbetet för djuren, under mandatperioden 2022–2026.

I början av 2023 presenterade regeringen ett direktiv för en utredning med namnet *Stärkt konkurrenskraft för livsmedelsproducenter och ett starkt djurskydd*.¹ Utredningen ska presenteras under 2024. Det finns en del att vara orolig för när det gäller beskrivningen ”starkt djurskydd”. I uppdragsbeskrivningen framgår det att regeringen snarare menar ”bibehållet djurskydd”, då de anser att Sveriges djurskydd redan är tillräckligt starkt. Lagstiftningsförslagen som eventuellt är på väg skulle alltså kunna innebära flexiblarlagstiftning, som kan ifrågasättas på flera grunder.

Flexibilitet är rättsosäkert, då det är svårkontrollerat och svårbedömt av djurskyddsmyndigheter och domstolar.² Detta skapar sämre tilltro till kontrollväsendet över lag. Ett konkret exempel tas upp i kapitlet om burhållning i denna rapport.

Det är tydligt att regeringen vill skjuta det nationella ansvaret ifrån sig, och lägga det på EU-nivå. Krafttag från EU-håll är något som kan förändra djurskyddet över lag, men att peka ut EU som ansvarigt samtidigt som landet inte tar tag i djurskyddsproblem som skadar det nationella anseendet, rimmar illa. Ett exempel är förslaget om burförbud i EU, som du kan läsa mer om i den här rapporten. Sverige har störst chans att påverka på EU-nivå om vi redan gör mer, genom att bygga upp djurskyddet med trovärdighet. Om vi kan så kan fler. Men det har inte varit fallet under de senaste åren.

Sveriges djurskydd har tidigare beskrivits som bra i internationell kontext. Animal Protection Index (API) visade 2020 att Sverige är ett av de länder med starkast djurskyddslagstiftning i världen, med betyget B på en skala från G till A. Skillnaderna mellan de länder som analyserats i EU är dock inte särskilt stora.³

Några aspekter som pekats ut som ambitiösa i Sveriges lagstiftning är:

- Att djur inte får transporteras i mer än åtta timmar.
- Att kor har betesrätt under sommaren.
- Att näbbtrimning och svansklippning är förbjudet.

De delarna av lagstiftningen är mycket viktiga. Värt att nämna är dock att djur kan ha det extremt dåligt under de där åtta timmarna av transport till slakteriet, och för kycklingar och hönor får tiden fortfarande uppgå till hela 12 timmar så länge det finns ventilation i transporten.⁴ Omkring 150 000 kycklingar dör i samband med sådana svenska transporter, varje år.⁵

Det är inte heller automatiskt god djurvälstånd att hönor får ha sina näbbar intakta och att grisar får ha kvar sina svansar. Den skarpa marknadsföringen om att Sverige har bättre lagstiftning gör att konsumenter tror att de flesta grisar får möjlighet att böka på gröna ängar, medan fläskköttet fortfarande kommer från grisar på betonggolv. De har förhoppningsvis hela svansar – om ingen annan gris biter på dem i uttryck av tristess – och lite halm.

Att korna i mjölkfabrikerna får beta under sommaren är något Sverige kan vara stolta över, även om betesrätten är begränsad till vissa tider och lagstiftningen har blivit flexiblare med åren. Det behöver belysas att det nu finns krafter inom både politiken och branschorganisationer som vill peta i det lagstadgade kravet.⁶ Den redan nämnda utredning om konkurrenskraft som presenteras under 2024 är ett uttryck för detta.

Andra länder skryter, liksom Sverige, om att de är bäst på djurskydd. Och antagligen har de rätt utifrån vissa perspektiv, och fel utifrån andra. Andra länder som pekats ut av dem själva som bäst är förutom Sverige⁷ exempelvis Schweiz,⁸ Tyskland och Storbritannien.⁹ Det är värt att ställa frågan om det är tillräckligt att vara bland de bästa, om lägstanivån är så låg att det räcker att inte klippa svansar av griskultingar.

Djurens Rätt har därför förslag på flera politiska åtgärder som behöver genomföras omgående, för att både förbättra djurskyddet i Sverige och driva utvecklingen för djurskyddet i resten av EU. Den här rapporten fokuserar på dessa åtgärder med hopp om att regeringen tar med sig förslagen i skuggan av den utredning om konkurrenskraft och djurskydd som presenteras 2024. Det här är nämligen åtgärder som kan öka konkurrens-kraften, eftersom det kan vara lönsamt att ta hänsyn till djurskydd¹⁰ och behandla djur som kännande individer.

FÖRSLAG PÅ POLITISKA ÅTGÄRDER I SVERIGE

1. Förbjud all burhållning av djur i livsmedelsindustrin
2. Öka djurskyddet för kycklingarna, genom att exempelvis förbjuda avel av turbo-kycklingar och fasa ut offentlig upphandling av kycklingkött från sådan avel.
3. Bibehåll och främja en utökning av betesrätten.
4. Bibehåll och främja systemet med förprovning av djurstallar.
5. Rikta om subventioner från kött- och mejeriproduktion till att främja svensk odling och förädling av växtbaserade proteiner.

FÖRSLAG PÅ POLITISKA ÅTGÄRDER I EU

1. Driv på kommissionens arbete i djurfrågor så att den utlovade översynen av EU:s djurskyddslagstiftning levereras i sin helhet.
2. Skärp förslaget till ny djurtransportlagstiftning.
3. Stärk djurskyddet för fiskar och andra vattenlevande djur.
4. Säkerställ en bättre livsmedelsproduktion, för oss, för djuren, och för vår planet.
5. Inför striktare regler för importerade animaliska produkter.
6. Påskynda övergången till forskning utan djurförsök.
7. Ge de vilda djuren bättre förutsättningar.
8. Inför ett förbud mot pälsdjursfarmning och mot att placera pälsprodukter från uppfödning på den europeiska marknaden.
9. Arbeta för förbättringar för familjedjur.
10. Inrätta en djurskyddskommissionär i EU.

Burhållningen av hönor och grisar

Burhållning av hönor

År 2023 trängdes fortfarande drygt 170 000 hönor i svenska burar.¹¹ Det är en kraftig minskning av antalet hönor i bur, jämfört med de senaste decennierna. Minskningen beror på att företag valt bort burägg efter samtal med Djurens Rätt och konsumenter. Det som saknas är ett heltäckande förbud.

Efter medborgarinitiativet End the Cage Age lovade EU-kommissionen att införa ett förbud mot alla burar i livsmedelsindustrin 2023. Det löftet hölls inte. Medlemsstater har i stället agerat på egen hand. Ett exempel är Danmark som år 2022 införde ett byggförbud av buranläggningar, med utfasning av kvarvarande anläggningar till 2035.¹² Med nuvarande takt kan Danmark hinna före Sverige och övriga EU med att fasa ut burarna, och därmed få konkurrensfördel för de företag som valt bort burägg i övriga EU. Ett förbud mot byggande av nya anläggningar hade kunnat införas redan i morgon i Sverige, då inga nya byggnader med burar byggts sedan 2010.¹³

Det är ännu inte för sent för Sverige att hinna före Danmark. Enligt en ranking gjord av Compassion in World Farming kommer Sverige på en tredjeplats i Europa gällande utfasning av burar och politik för djuren.¹⁴ Sveriges riksdag har nämligen tagit ställning för att EU ska fasa ut burarna,¹⁵ även om regeringen ännu inte infört heltäckande lagstiftning nationellt.

Det här kan tänkas vara förvirrande för lantbrukare så väl som medborgare. Inte minst för att det finns kvar rättsosäkra tolkningar kring hönsburarna. I propositionen för den djurskyddslag som presenterades 2018 diskuterades skrivningen om att "röra sig obehindrat". Svaret från den dåvarande regeringen var att det ska tolkas så "att varje djur ska ha utrymme nog för att – när djuret så vill – t.ex. kunna lägga sig ner, resa på sig, vända sig, klia sig och putsa sin päls eller fjäderdräkt."¹⁶

Skrivningen om att kunna röra sig obehindrat togs vidare i den djurskyddslag som trädde i kraft 2019, med möjlighet för ytterligare förtydliganden i förordning eller föreskrifter.¹⁷ Sedan dess har inga regelrätta uppdateringar av Jordbruksverkets föreskrifter gjorts, trots att det finns vetenskapligt underlag för att hönor inte kan rengöra sin fjäderdräkt (sandbada) utan att stöta i varandra, eller burväggen, om de bara har en yta motsvarande ett A4-ark per individ till förfogande. De individer som är lite större kan också ha svårt att ens kunna lägga sig ned.¹⁸ Se figur.

Några enstaka rättande av direkta fel har gjorts i lagstiftningen. Exempelvis blev Jordbruksverket tvungna att rätta en flexibilitet av hur lagstiftningen får tolkas, som inte var förenlig med EU-direktiv, så sent som 2023. Det var nämligen inte korrekt att låta djurskyddshandläggare själva tolka om avvikelser av burmått kunde kompenseras om andra aspekter av djurhållningen var tillräckligt bra.¹⁹ Burmåttan är en EU-lagstadgad miniminivå och därmed det minsta som kan begäras.

Flaxa med vingarna: 3344 cm²

Sandbada: 1102 cm²

Inredd bur: 600 cm²

Lägga sig ned: 538 cm²

The diagram illustrates a chicken enclosure with four nested rectangular areas. The outermost area is the largest, representing the total space for spreading wings. Inside it is a smaller rectangle for sandbathing. Within the sandbathing area is a rectangle for a furnished cage. The innermost area is a small rectangle for resting down. The areas are nested and centered within each other.

I en svensk bur kan en höna varken sträcka flaxa med vingarna eller sandbada. Illustration baserad på Riddle m.fl. (2018) för en av de mindre hönsraserna. Måtten har modifierad dimension för att få plats på sidan. Större hönsraser behöver mer plats för att utföra samma beteenden.²⁰ Måttet för inredd bur är per höna och kommer från aktuell lagstiftning i Sverige.²¹

Burhållning av grisar och tillgång till strö

Grisarnas djurskydd brukar pekas ut som en anledning till att Sverige har gott anseende jämfört med andra länder. Suggorna (grishonorna) låses generellt inte fast i burar (fixering) vilket fortfarande är tillåtet på EU-nivå, och de ska få halm att bygga bo med.²² Kulingarna får dessutom ha kvar sina svansar. Det finns ändå fortsatt mycket att förbättra för att grisarna ska få det bra, och inte bara slippa att ha det sämst. Grisarna bedövas exempelvis fortfarande med koldioxid på Sveriges slakterier, vilket är en mycket smärtsam metod som vetenskapen sedan länge menat behöver fasas ut.^{23, 24}

Det Sverige kan göra för att få stor effekt för djurskyddet för grisarna är att verka för att få resten av EU att förbjuda fixeringen av grisar, öka grisarnas utrymme och att ge grisarna tillgång till tillräckligt med strö.

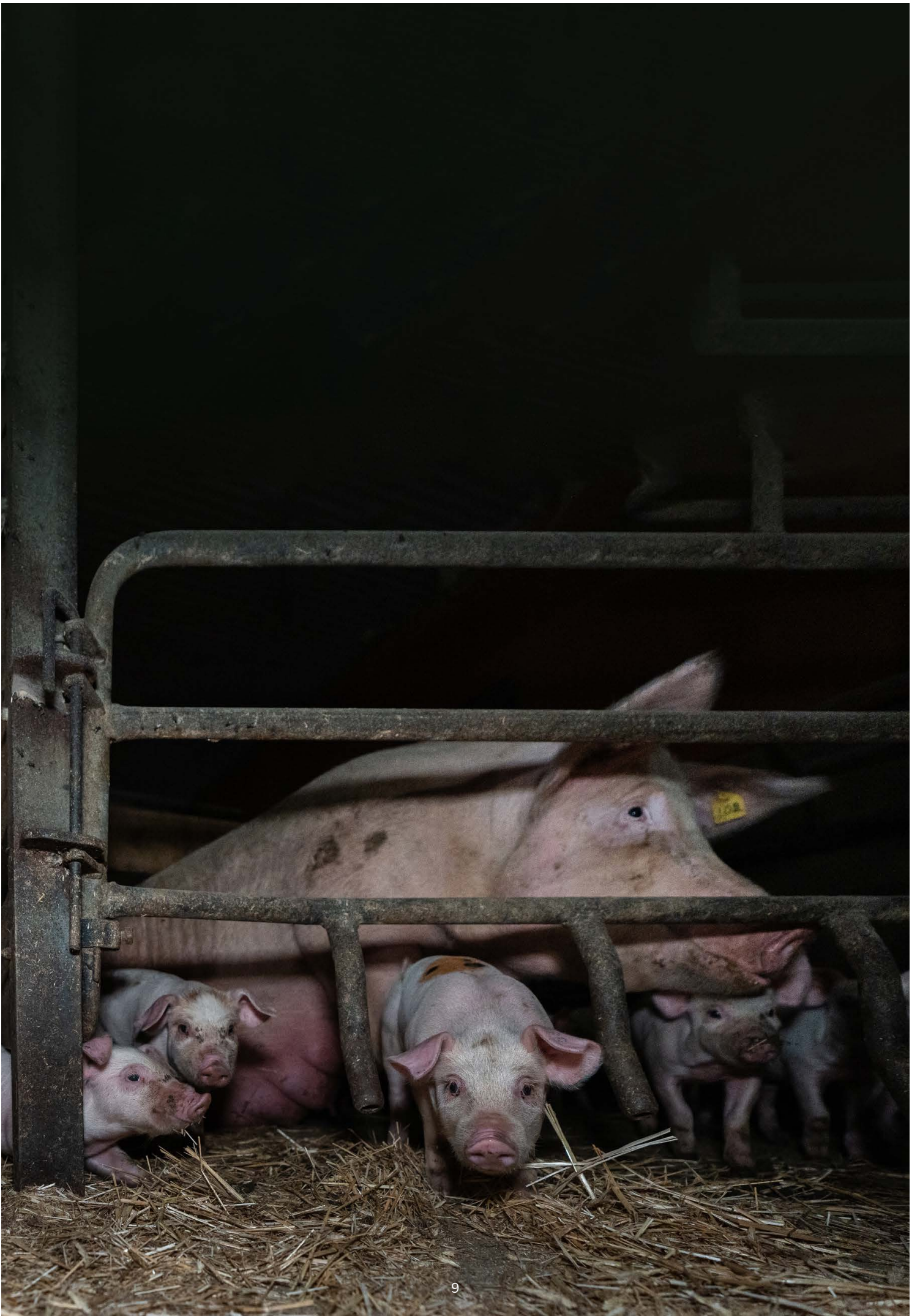
Anledningen till att grisar fixeras är framför allt tron att det minskar smågrisdödligheten. Forskning har dock visat att fixering inte minskar smågrisdödligheten utan snarare bidrar till den. Detta eftersom fixeringen leder till stress hos suggan, vilket bland annat medför längre tid för förlossningar och mindre mjölk från suggan till smågrisarna.²⁵

Grisarna ska enligt den svenska djurskyddslagstiftningen få strö av halm eller annat jämförbart material, i sådan mängd att det tillgodoser grisarnas behov av sysselsättning och komfort.²⁶ På EU-nivå är kravet formulerat som att grisar ständigt ska ha tillgång till tillräckligt med material som de kan undersöka och sysselsätta sig med.²⁷ Tyvärr får grisarna i praktiken oftast alldeles för lite strö, omkring 50 gram per gris och dag i Sverige.²⁸ Den mängd som behövs för att möta grisarnas behov av att utforska, och därmed minska förekomst av skador de åsamkar varandra, har visat sig vara omkring 400 gram halm per gris och dag.^{29,30} Att grisarna i Sverige får mer än grisarna generellt i andra EU-länder är alltså långt ifrån tillräckligt. Det krävs förändring i praktiken för att lagstiftningen ska vara annat än fina ord. Varken grisarna i Sverige eller resten av EU får tillräckligt med strö för att det ska fylla den funktion som tanken med strömedlet är.

Det griskött som importeras till Sverige är ofta danskt, och kan komma från produktion där grishonor har fixerats. Trots högre kostnader så var det under 2023 lönsammare att ha en grisfabrik i Sverige än i Danmark, eftersom de svenska får bättre betalt för de mervärden som halm och icke-fixerade grisar innebär. Kostnaderna är högre i Sverige med ungefär en dansk krona per gris, men grisarna kan säljas för fem kronor mer än danska grisar.³¹ Danmark stödjer sedan en tid tillbaka en utfasning av burar i hela EU, inklusive en förbättring i det egna landet,³² vilket gör att Sverige kommer behöva fortsätta förbättra djurskyddet för att fortsatt ha mervärden att kunna ta betalt för framöver.

Slutsats

Med stöd i djurskyddslagen har regeringen möjlighet att ändra djurskyddsförordningen, eller ge i uppdrag till Jordbruksverket att uppdatera föreskrifterna, som innebär ett slut för burhållningen av alla djur i Sveriges livsmedelsindustri. På så sätt kan vi tydligt visa övriga EU-länder i både ord och handling att Sverige driver på utvecklingen i en positiv riktning för djurskyddet. Arbetet för End the Cage Age i EU behöver också fortgå och främjas.

Sveriges kycklingfabriker

Majoriteten av Sveriges uppfödning av kycklingar sker i djurfabriker. Det kan exemplifieras med att den genomsnittliga kycklingfabriken i Sverige har per uppfödningssomgång runt 70 000 kycklingar.³³ År 2013 var det mer än 100 000 per uppfödningssomgång, vilket var mer storskaligt än i nästan alla andra EU-länder förutom Rumänien, Slovakien och Tjeckien.³⁴

Det här är riskabelt för kycklingarnas välfärd och sårbart för livsmedelsförsörjningen. Detta bland annat eftersom risken för storskaliga sjukdomsutbrott ökar, och sjukdomsutbrott på enstaka anläggningar kan göra att stora delar av produktionen i Sverige försvinner.³⁵ Kycklingfabriker är exempelvis känsliga för utbrott av fågelinfluensa, vilket påverkat avelsanläggningar för turbokycklingar under de senaste två åren.^{36, 37} Sådana sjukdomsutbrott påverkar sedan resten av kedjan för uppfödning, slakt och livsmedelsförädling i Sverige.

Cirka 99 procent av alla svenska kycklinguppfödare är medlemmar i branschorganisationen Svensk Fågel. Medlemmarna får ha kycklingarna trängre än andra producenter, upp till 25 kycklingar per kvadratmeter. Detta eftersom de är anslutna till ett kontrollprogram.³⁸ Det är trängre än vad hönor i bur har det i äggfabriker, och det är inte någon stor skillnad mot hur kycklingar i andra EU-länder har det. Se diagram.

Trängsel orsakar inte bara stress, det påverkar även kycklingarnas sömn³⁹ och hämmar deras möjlighet att bete sig naturligt.⁴⁰ Enligt en svensk studie behövs både minskad belägningsgrad och artanpassad inredning för att kycklingarna ska få möjlighet att kunna sova utan störningar. Kycklingar sover helst på upphöjda ytor⁴¹ eller under sin mammas vingar. Inget av det finns i kycklingfabrikerna.

Genomsnittlig trängsel i EU, så kallad belägningsgrad, var år 2013 mellan 33 och 39 kilogram per kvadratmeter. I Sverige hade 96 procent av alla kycklingar den trängseln, vilket gör att Sverige hamnade bland de 10 sämsta EU-länderna.⁴² Se mer i diagrammet.

Sedan dess har inte belägningsgraden blivit lägre i Sverige, medan länder som Italien och Tyskland har haft en utveckling i positiv riktning, det vill säga att belägningsgraden har minskat.⁴³ År 2024 kan Sverige alltså hamna bland de fem sämsta, och det verkar finnas liten vilja till förbättring från branschens sida. Trängseln nämns inte alls när branschen pratar om förbättrat djurskydd, och i stället används citat som: "föds upp fritt i ljusa stallar".⁴⁴

Trängsel i EU:s kycklingfabriker

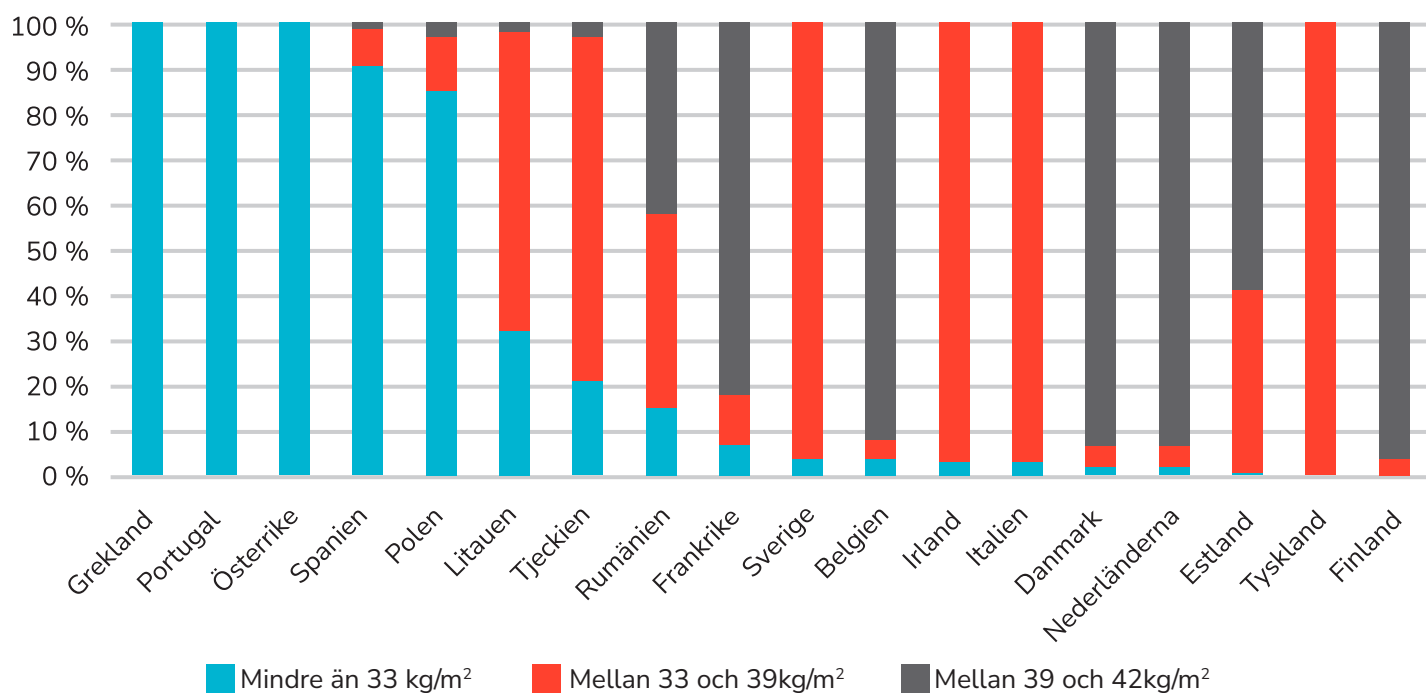

Diagram över genomsnittlig beläggningsgrad för kycklingar 2013, i några utvalda EU-länder.⁴⁵

Bara knappt en procent av kycklinguppfödningen i Sverige är ekologiskt certifierad.⁴⁶ De kycklingarna har lägre trängsel än i kycklingfabriker, och får oftast vara utomhus om de lever under sommaren.

EFSA, den europeiska myndigheten för livsmedelssäkerhet, rekommenderar sedan februari 2023 att det är brådskande att minska trängseln för kycklingar så att de ska kunna bete sig naturligt och få färre frätskador under fötterna. Deras rekommendation är nu max 11 kilogram per kvadratmeter, vilket är mindre än en tredjedel av nivån i Sverige (36 kg/m²) och resten av EU. EFSA använde 35 kg/m², lägre än genomsnittet i Sverige, som referensvärde för hög beläggningsgrad.⁴⁷

I EU finns en stor oro för intensifieringen av kycklingfabriker,⁴⁸ och EU-kommissionen har lovat att lägga fram ny lagstiftning på området.⁴⁹ EFSA:s rekommendationer förväntas användas som underlag, men arbetet med ny lagstiftning har blivit försenat med flera år. Det finns därmed stora möjligheter och ett ansvar att göra mer på nationell nivå.

Förutom djurskyddsrisiker orsakar de storskaliga kycklingfabrikerna miljöproblem, framför allt i andra länder genom import av proteinrikt kraftfoder. Soja importeras från Sydamerika för foder, och det går åt mer soja i foder per kilogram kött som produceras än per kilogram sojafärs. Forskare från Sveriges lantbruksuniversitet menar att kycklingarna och grisarna behöver bli mycket färre för att minska importen av ohållbar soja.⁵⁰ Ett beroende av sådan import är dessutom sårbart för livsmedelsförsörjningen vid kris eller krig.

Turbokyklingar

Kyklingar som är avlade för extremt snabb tillväxt, turbokyklingar, har större risker för sjukdom och plötslig död än andra kycklingar. Sedan 2023 rekommenderar EFSA en maximal tillväxttakt på 50 gram per dag,⁵¹ vilket är betydligt lägre än hos hybriden Ross 308 som används i Sverige. Rekommendationen grundar sig på att ändrad genetik är det tydligaste sättet att minska flera välfärdsproblem som är kopplade till den snabba tillväxten.⁵² En utfasning av turbokyklingar skulle också stoppa den restriktiva utfodring som skapar kronisk hunger hos föräldrarna till kycklingarna.⁵³ Svälten leder till ökad konkurrens om den begränsade mängden foder, och det är därför vanligt att hönorna blir frustrerade och skadar varandra. Det skapar fruktansvärda djurskyddsproblem som belystes i SVT-programmet Uppdrag granskning hösten 2023.⁵⁴

I en rapport från EU-kommissionen 2017 pekades Sverige ut som ett av de länder med lägst andel hälsosamma och mer långsamväxande raser i kycklingindustrin, och därmed flest turbokyklingar. 99 procent av kycklingarna som kläcks i Sverige var då turbokyklingar, främst av hybriden Ross 308.⁵⁵ Sedan dess har inte mycket hänt på den svenska marknaden, medan en stor förändring är på gång i resten av EU. Se tabell.

Tabell över marknadsandel av mer hälsosamma kycklingraser i några utvalda EU-länder, samt hur utvecklingen uppskattas ha sett ut mellan 2007 och 2024.^{56, 57}

	Marknadsandel mer hälsosamma raser	Utveckling 2007–2024
Belgien	9–47 %	Stor ökning
Danmark	2–5 %	Liten ökning
Finland	1 %	Ingen förändring
Frankrike	21–58 %	Stor ökning
Italien	2–5 %	Liten ökning
Nederländerna	30–67 %	Stor ökning
Polen	4–36 %	Stor ökning
Spanien	10–19 %	Liten ökning
Sverige ⁵⁸	2 %	Liten ökning
Tyskland	7–25 %	Stor ökning

Det här är inte bara ett problem för turbokyklingarnas lidande i Sverige, utan också ett problem för den svenska marknaden. Kommuner och företag efterfrågar svenskt kött, men bara om det är från bättre djurhållning. Det här leder till en obalans, där kommuner rapporterar att de inte kan upphandla kycklingkött som både är svenskt och samtidigt uppfyller högre djurskyddskrav med hälsosammare raser. De vill göra bättre, men det finns år 2024 inte tillgång till bättre svenska kycklingprodukter i tillräcklig volym.⁵⁹

Vissa vänder sig nu till den utländska marknaden. Produkter från exempelvis *La Belle de France*, som bland annat har kött från hälsosamma lantraser, har blivit vanligare hos grossisterna.⁶⁰

Det är framför allt flera svenska kycklingskandaler som har ökat trycket efter kycklingkött från bättre djurhållning. Det kan exemplifieras med bojkotten av Kronfågel 2022 efter att det uppdagades att företaget hade haft bristande bedövning vid slakt under en lång period. Det syntes tydligt i nedgång i kommuners servering av svenskt kycklingkött i Djurens Rätts kommunranking Djurvänlig kommun, och en ökning av ekologiskt kycklingkött (i brist på djurskyddsmärkningar).⁶¹ Sedan dess har intresset för det nya upphandlingskriteriet Raser med begränsad tillväxthastighet ökat, som ger möjlighet att välja bort upphandling av kött från turbokycklingar.⁶² Företagens efterfrågan på kycklingkött från mer hälsosamma raser ökar också stadigt sedan några år tillbaka.⁶³

I våra grannländer pågår en tydligare utfasning av turbokycklingar tack vare initiativ från både politiker och forskare. I Danmark har en bred sammanslutning av partier beslutat att arbeta för att turbokycklingarna ska fasa ut i hela EU, samtidigt som arbete sker för att fasa ut offentlig upphandling av sådant kycklingkött.⁶⁴ Den norska regeringen har nyligen fått inspel från Rådet för dyreetik och Mattilsynet (motsvarigheten till svenska Jordbruksverket) om att turbokycklingar behöver fasa ut.⁶⁵ Norge och Danmark har liknande lagstiftning för kycklingar som Sverige, men fler producentinitiativ som leder till fler kycklingar som har det bättre än i Sverige – och därmed färre turbokycklingar.⁶⁶ I en färsk artikel från en branschtidning lyfts Norge som inspiration från Skandinavien för brittisk kycklingproduktion, medan Sverige inte nämns alls.⁶⁷

Sveriges hållning av turbokycklingar orsakar lidande och är inte heller framtidssäkrad. Detta eftersom turbokycklingar har låg tolerans för ett varmare klimat eller kriser som förlänger slakttider. Kycklingarna överlever sämre ju äldre de får bli. Enligt en stor norsk studie var "kassering" av kycklingar på slakteriet mycket vanligare innan de bytte till hälsosammare raser genom välfärdsriterierna i European Chicken Commitment (ECC). Detta då turbokycklingar av hybriderna Ross 308 oftare hade tecken på ascites – sjukdomen bukvattnusot som orsakar smärtsam vätskeansamling i bukhålan – och andra skador på musklerna. Sådana skador och sjukdomar gör köttet opålitligt eller riskabelt att äta för människor, vilket gör att det kasseras.⁶⁸ Varje år kasseras runt tre miljoner kycklingkroppar, bara i Sverige.⁶⁹ Det är fler än det totala antalet grisar som slaktas på svenska slakterier per år.⁷⁰

Gångproblem, sjukdom och hög dödlighet kan minska kraftigt om mer långsamväxande och hälsosamma raser används. Det leder också till minskat slöseri med foder och liv när kycklingar faktiskt överlever till att bli det som de föddes upp för, och inte slängs på grund av sjukdom eller skador.⁷¹

KRITERIERNÄ I EUROPEAN CHICKEN COMMITMENT (ECC):

- Följa EU-reglerna
- Max 30 kg/m² i beläggingsgrad
- Bara hälsosammare raser
- Naturligt ljusinsläpp
- Inredning för naturliga beteenden
- Utfasning av elbadsbedövning
- Fler kycklingar med utevistelse
- Tredjepartsgranskad produktion

Slutsats

Det är viktigt och brådskande att Sverige främjar kycklingarnas skydd, med en utfasning av de mest intensiva kycklingfabrikerna och aveln av turbokycklingar. I dag är Sveriges kycklingindustri en bromskloss för marknaden, snarare än något som gynnar konkurrenskraften. Trängseln behöver minska, kycklingarna behöver bli färre och aveln av turbokycklingar behöver fasa ut, i linje med ECC. Den stora delen av arbetet behöver ske på EU-nivå, men mycket kan göras på nationell nivå inom exempelvis offentlig upphandling och främjande av djurvälferdsinitiativ.

Den svenska betesrätten

Den svenska rätten till bete för kor i mjölkfabrikerna fastslås i djurskyddsförordningen⁷², där det står att nötkreatur som hålls för mjölkproduktion och som är äldre än sex månader ska hållas på bete sommartid. Andra nötkreatur än de som hålls för mjölkproduktion ska hållas på bete eller på annat sätt ges tillfälle att vistas ute sommartid. Kravet på bete eller utevistelse gäller inte djur som är yngre än sex månader och inte heller tjuvar eller djur som hålls i karantän.

I Jordbruksverkets föreskrifter och allmänna råd om nötkreaturshållning⁷³ finns mer detaljerade bestämmelser om betesgången. Där står det att nötkreatur som hålls för mjölkproduktion ska vara ute på bete under betessäsongen minst sex timmar i sträck varje dygn. Marken som de hålls på ska ha växter som djuren kan beta och växterna ska finnas i sådan mängd att alla djuren ska kunna beta samtidigt på ett naturligt sätt. Hur lång tid av året som anses vara betessäsong regleras också i föreskrifterna och beror på geografisk plats i landet. I södra Sverige är tidsperioden för bete minst fyra månader (120 dygn), i mellersta Sverige minst tre månader (90 dygn) och i norra Sverige minst två månader (60 dygn). Det innebär att varje ko ändå får hållas inomhus ungefär 90 procent av tiden under ett år.

I EU finns ännu ingen gemensam djurskyddslagstiftning för hållning av kor i mjölkfabriker. Det gör att Sverige sticker ut i jämförelser på djurskyddsnivå, då allt ifrån utrymmeskrav till krav på bete under sommaren regleras nationellt. I en jämförelse mellan Danmark, Tyskland, Nederländerna, Sverige och Storbritannien, rankades Sverige som bäst på att skydda korna. Bland annat lyfts just beteskravet som något som ökar Sveriges betyg, då det ökar kornas frihet till rörelse i jämförelse med de andra länderna.⁷⁴ Danmark, som kom på andra plats, har inte obligatoriskt beteskrav även om de har en djurskyddslagstiftning för korna.

En brist med sådana jämförelser för lagstiftning och företagsinitiativ, är att de företag som gör mer än vad lagstiftningen kräver inte syns alls. Det finns sammanfattningsvis väldigt skilda regleringar för kor i EU, vilket riskerar djurens välfärd och företagets konkurrenskraft. Djurens Rätt menar att det behövs nya minimiregler i EU, som går längre än Sveriges nuvarande nivå.

Varför är bete viktigt för djuren?

Kor och andra nötdjur spenderar större delen av dagen med att beta, om de lever i för dem naturliga miljöer. Individerna i flocken är ofta synkroniserade i vad de gör, de betar, idisslar, går och vilar tillsammans. De är sociala och har stort behov av sällskap. Under naturliga förhållanden består en hjord av flera mindre flockar. I en flock ingår några kor som ofta är systrar, och deras kalvar. Nötdjur kommunicerar med hjälp av kroppsspråk, beröring, dofter och läten.⁷⁵

Verkligheten i mjölkfabrikerna är långt ifrån en miljö som tillgodoser kornas och de andra nötdjurens behov. I Sverige hålls korna, när de inte är ute på bete, inomhus i så kallat uppbundet system, eller i lösdrift. I dag hålls omkring en femtedel av korna i Sverige uppbundna och andelen minskar.⁷⁶ Att hålla kor uppbundna innebär att korna är fastbundna i rader bredvid varandra. De kan inte vända sig om eller klia sig ordentligt, de kan bara stå upp och ligga ned. De får ingen rörelse och väldigt begränsade möjligheter till sociala kontakter.⁷⁷

Majoriteten av korna hålls i lösdriftssystem. En lösdrift består av liggbås i rader. Mellan båsraderna finns gångar där korna kan gå. Golven är ofta hårda och hala och det kan bli trångt i gångarna vilket tillsammans begränsar kornas möjligheter till rörelse. Lösdriftssystemet innebär dock en förbättring för korna när det gäller möjlighet till rörelse, jämfört med det uppbundna systemet.

Tillgång till bete under sommaren är grundläggande för att i någon grad kunna möta kornas behov kopplade till deras naturliga beteenden. Det gäller både de kor som hålls uppbundna och de som hålls i lösdrift. Ibland säger de som är kritiska till betesrätten att den endast borde omfatta korna som hålls uppbundna, då lösdrift skulle göra att korna inte behöver få komma ut på bete. Det är direkt felaktigt. Kor på bete har större möjligheter att bete sig naturligt jämfört med kor i uppbundna system eller kor i lösdrift. Att bete har positiva effekter på kornas välfärd, både vad gäller den fysiska hälsan och möjligheter att utföra naturliga beteenden har visats i flertalet vetenskapliga studier.⁷⁸ Två av fördelarna är det mjuka underlaget som betet utgör och den större möjligheten till rörelse och motion. Det har visats att kornas beteenden är mer synkroniserade på bete och de rör sig mer.⁸⁰ Hälta och juverinflammation hos kor är mycket vanligt i mjölkfabrikerna och orsakar stort lidande. Betet fyller en viktig funktion här eftersom betesgång har positiva effekter på både juver-, ben- och klövhälsa.^{81, 82, 83, 84} Bete medför också lägre risk för reproduktionsstörningar^{85, 86} och dödlighet.^{87, 88}

Att korna är starkt motiverade att komma ut på bete har också visats i forskning. I en studie från 2017⁸⁹ visades att korna värderar tillgång till bete minst lika högt som de värderar tillgång till färskt foder. I studien undersöktes först hur mycket korna var beredda att "arbeta" för att få tillgång till foder. Hur mycket de arbetade mättes genom att lägga på vikter på en grind och mäta hur gärna korna var beredda att trycka på grinden för att komma till fodret. På samma sätt undersöktes sedan hur mycket korna var beredda att arbeta för att få komma ut på bete. Resultaten visade att motivationen hos kor att få komma ut på bete är minst lika hög som deras motivation att äta färskt foder. Korna hade fri tillgång till färskt foder inomhus när de testades för motivation att komma till betesmarken, vilket visar att resultaten tyder på att kornas motivation att komma till betesmarken inte drevs av hunger, utan av att få vara utomhus på bete och utföra de beteenden som är förknippade med betesgång. Korna i försöket hölls i lösdrift.

Som med all djurhållning finns det risker och utmaningar även med att hålla djur på bete. Det är viktigt att betesdriften utformas på ett sätt så att djurvälståndsriskerna minimeras, till exempel vad gäller tillgång till skugga för att minska risken för värmestress.⁹⁰

Ur ett djurvälståndsperspektiv är det en stor brist att den svenska betesrätten inte omfattar tjurar och kalvar. Precis som korna har handjuren och kalvarna behov av att få komma ut på bete. Omkring hälften av det svenska nötköttet kommer från djuren i mjölkfabrikerna. Korna slaktas när de inte anses lönsamma i mjölkproduktionen längre och deras tjurkalvar föds upp för köttets skull. Beräkningar har visat att en fjärdedel av allt svenskt nötkött kommer från djur som aldrig fått komma ut på bete under sin livstid. Av handjuren får omkring hälften av dem aldrig komma ut. De utgörs främst av tjurar från mjölkfabrikerna.⁹¹

Betesrätten är hotad

Trots att det ur ett djurvälståndsperspektiv är tydligt att bete är positivt för korna blir den svenska betesrätten gång på gång ifrågasatt i Sverige, främst från delar av mjölkbranschen. Kritiken och förslagen om att slopa eller försämma betesrätten har också kommit från visst politiskt håll. Det är en liten men högljudd lobbygrupp som lyckats få in sina ståndpunkter hos regeringen. Ett exempel på det är det tidigare nämnda utredningsdirektivet för *Stärkt konkurrenskraft för livsmedelsproducenter och ett starkt djurskydd*. Där pekas beteskravet ut som något som kan vara negativt för konkurrenskraften.

En annat exempel på att betesrätten är föremål för granskning och eventuell borttagning eller försämring är att Växa Sverige, en av Lantbrukarnas Riksförbunds (LRF) organisationsmedlemmar, genomför en studie där 1500 kor hålls enbart inomhus under 18 månader. För att genomföra en sådan studie behöver den som vill utföra den först få en ansökan godkänd i en djurförsöksetisk nämnd. Växa Sveriges ansökan godkändes under våren 2023, först efter tredje försöket. Tidigare ansökan avslogs först av Göteborgs djurförsöksetiska nämnd med motiveringen att det redan är känt att nötkreatur har en stark vilja att vistas utomhus under betesperioden och att forskning visar att de mår bättre av detta. Den andra ansökan avslogs av Uppsalas djurförsöksetiska nämnd som då motiverade sitt beslut med att försökets betydelse inte uppväger lidandet som djuren skulle utsättas för.

LRF:s stämma tog under hösten 2020 beslut om att LRF ska verka för att beteslagstiftningen görs mer flexibel, vilket bland annat betyder att de skulle verka för att kor som hålls i lösdrift, det vill säga majoriteten av Sveriges kor i mjölkfabrikerna, bör undantas från beteskravet.

Betets roll för konkurrenskraften

Det har gjorts försök att räkna på nyttor och kostnader med att hålla kor på bete. En utmaning med sådana uträkningar är att det kan vara svårt att räkna på vad nyttor som till exempel stärkt djurvälstånd i form av större möjligheter till naturligt beteende, positiva upplevelser för djuren samt minskad antibiotikaanvändning, är värda.^{92, 93}

När betesgångens nyttor och kostnader ska räknas på och jämföras, är det av största vikt att även de nyttor som är svårare att räkna på i kronor, tas med och beaktas. Annars blir det missvisande resultat. Åtgärder för en bra djurvälstånd, genom till exempel tillgång till bete, kan också innebära positiva värden för fler än djuren i fråga, som minskad risk för

antibiotikaresistens (vilket ligger i samhällets intresse), större glädje för de som arbetar med djuren och positiva effekter för den biologiska mångfalden. Forskare vid Sveriges lantbruksuniversitet som studerat kostnader och vinster med ett gott djurskydd⁹⁴ menar att djurvälstånd är viktigt för djuren, djurägare och samhället. Insatser för stärkt djurskydd kan innebära minskad ekonomisk avkastning, men genom marknadsföring, politiska åtgärder och subventioner kan lönsamheten bibehållas eller till och med förbättras. De menar vidare att det behövs mer forskning för att förstå sambandet mellan djurens välfärd och gårdens lönsamhet och att sekundära och långsiktiga effekter av djurskyddsstrategier och det upplevda värdet av djurvälstånd måste beaktas.

Det är tydligt att betesrätt har positiva effekter på djurvälstånden. Korna behöver och är starkt motiverade att få komma ut på bete. Dessutom vill konsumenter att kor ska få komma ut på bete. Att djuren får vistas utomhus, till exempel att mjölkkor får komma ut på sommaren, var i en opinionsundersökning från 2021 mycket viktigt eller viktigt för 84 procent av de 1 000 tillfrågade.⁹⁵ Ur ett djurvälståndsperspektiv är det tydligt att betesrätten är mycket viktig och att den bör stärkas och utökas, inte försämras. Med tanke på hur betesfrågan engagerar allmänheten och hur starkt konsumenter värderar utevistelse för kor är det också troligt att det ur ett konkurrenskraftsperspektiv vore negativt för den svenska mjölkindustrin om betesrätten försämrades eller tas bort.

Slutsats

Kopplingen mellan den svenska djurskyddslagen⁹⁶ och den lagstadgade betesrätten är tydlig: Betet har starka positiva effekter på djurvälstånden och korna är starkt motiverade att få komma ut på bete. Det är också troligt att en försämrad eller slopad betesrätt skulle vara negativt sett ur ett konkurrenskraftsperspektiv. Betesrätten behöver värnas och utökas så att fler, inte färre, djur får komma ut på bete. Djurens Rätt menar att alla nötdjur, inklusive kalvar och tjurar, bör få betesrätt, både i Sverige och på EU-nivå.

Förprovning

Förprovning regleras i djurskyddslagstiftningen och innebär att den som ska bygga nytt eller bygga om förvaringsutrymmen för djur, ska ansöka om ett förhandsgodkännande hos Länsstyrelsen. Förprovningen innebär att byggnaden eller förvaringsutrymmet ska bedömas från djurskydds- och djurhälsosynpunkt innan de uppförs, byggs till, byggs om, ändras eller tas i anspråk eller inreds för djurhållning eller djuruppfödning som de tidigare inte har använts för. Kravet på förprovning gäller sådana utrymmen som är avsedda för hästar, djur som föds upp eller hålls för produktion av livsmedel, ull, skinn eller pälsar, eller för undervisningsdjur som inte är försöksdjur.⁹⁷ Länsstyrelsen granskar den planerade byggnationen utifrån djurskyddslagen, djurskyddförordningen och Jordbruksverkets föreskrifter om djurhållning, för att se om den uppfyller kraven på djurskydd.

I direktivet för den tidigare nämnda utredningen *Stärkt konkurrenskraft för livsmedelsproducenter och ett starkt djurskydd* står att utredningen ska analysera för- och nackdelar ur konkurrenskrafts- och djurskyddssynpunkt med det obligatoriska kravet på förprovning, och konsekvenserna av att ta bort kravet. Bakgrunden är att riksdagen under våren 2019 ställde sig bakom det som Miljö- och jordbruksutskottet tidigare anfört om att avskaffa det obligatoriska kravet på förprovning och förenkla reglerna för hur djurstallar ska byggas.⁹⁸ Djurens Rätt var mycket kritiska till förslaget om en slopad förprovning, med tanke på vilka konsekvenser det skulle kunna få för djurskyddet.

I början av år 2017 slog dåvarande regering fast att *"förprovningen utgör ett förebyggande instrument som bedöms vara mycket viktigt för djurskyddet i praktiken. Utöver detta kan förprovningen innebära en trygghet för företagen inför en stor investering."*⁹⁹ Regeringen ansåg då, till skillnad från Konkurrenskraftsutredningen från 2015,¹⁰⁰ att förprovningen även fortsättningsvis skulle vara obligatorisk, men att Jordbruksverket skulle se över möjligheter att förenkla och förbättra processen. Innan Jordbruksverket hade redovisat sitt uppdrag ställde sig riksdagen bakom Miljö- och jordbruksutskottets krav på att den obligatoriska förprovningen bör avskaffas.

Jordbruksverket presenterade i april 2019 sin utredning om hur förprovningen kan förbättras och förenklas. De föreslog bland annat att förprovningar bör handläggas av länsstyrelser med särskild kompetens och att samarbetet mellan länsstyrelserna bör utvecklas, att det behöver tas fram en särskild vägledning om förprovning och besiktning samt förbättrad information och att djurhållare redan i ett tidigt skede bör erbjudas personlig kontakt med Länsstyrelsen.

I en debattartikel i Svenska Dagbladet i april 2019,¹⁰¹ signerad av bland andra sjuutton forskare vid Sveriges lantbruksuniversitet, pekades det på riskerna med att ta bort kravet på förprovningen. Forskarna menade att borttagande av förprovningen vore att börja nedmontera både djurskyddet och "bondeskyddet" samt att risken skulle bli stor att vi får nybyggda stallar som inte lever upp till svenska djurskyddsregler. Fler aktörer så som flertalet länsstyrelser, Statens veterinärmedicinska anstalt, Havs- och vatten-

myndigheten och Sveriges Veterinärförbund har också uttryckt sitt stöd för att ha kvar förprovningen.¹⁰²

Djurens Rätt ser förprovningen som en mycket viktig del i det förebyggande djurskyddsarbetet och menar att förprovningen bör utvecklas och utvidgas. Förprovningen bör omfatta mer än själva byggnaden, som tillgång och möjlighet till utevistelse och bete för djuren. Kravet på förprovning bör inte vara undantaget för mindre anläggningar. Smittskyddsaspekter bör också inkluderas i förprovningen, vilket har föreslagits av Jordbruksverket.¹⁰³

Slutsats

Förprovningen är en viktig del av det förebyggande djurskyddsarbetet och den bör vara kvar samt utvecklas och utvidgas. Det finns ett starkt stöd för den obligatoriska förprovningen.

Växtbaserade innovationer

Marknaden för växtbaserad mat förväntas att fortsätta växa explosionsartat det närmaste årtiondet. Nya svenska konsumentdata pekar åt samma håll och visar tydligt att efterfrågan på gröna alternativ växer.

Den konsumentgrupp som äter uteslutande vegetariskt har vuxit med nära 30 procent under de senaste två åren, samtidigt som konsumentgruppen som baserar sin kost främst på animaliskt protein har minskat med 15 procent.¹⁰⁴ Under de senaste sex åren har den genomsnittliga årliga försäljningstillväxten för växtbaserade livsmedel hos medlemsföretagen i Växtbaserat Sverige legat mellan 15 och 30 procent.¹⁰⁵ Utvecklingen kan enligt branschorganisationen innebära nya möjligheter för hela den svenska livsmedelskedjan som har utsatts för svåra prövningar de senaste åren. Sweden Food Arena gör, i sin färdplan för ett modernt innovationssystem, bedömningen att Sverige har potential att utveckla en ny växtbaserad värdekedja, och att både produkterna och den teknik som utvecklas har en världsmarknad som väntar.¹⁰⁶ Entreprenörer från stora och små företag har idéer som har fått stöttning, men för att växla upp behövs insatser inom flera områden. Några behov som identifierats är mer samarbete inom värdekedjan, ökade satsningar på innovation och forskning, testbäddar och industriell uppskalning, policyutveckling, riskdelning, kapital, ökad kunskap om konsumenter och fler vägar ut på marknaden.

Användningen av svenska råvaror i växtbaserade produkter har ökat under de senaste åren, från att tidigare varit nästan helt beroende av import. Trots detta finns det fortfarande stor potential att öka andelen svenskproducerad råvara i produkterna. Kommunerna anger till och med tillgången på växtbaserad mat av svenskt ursprung som en viktigare faktor för att öka andelen växtbaserad mat än priset.¹⁰⁷ Här finns alltså stor efterfrågan på svenskproducerad mat som bör tas tillvara för att säkra avsättningen för lantbrukare och producenter som vill ställa om, men oroas av den ekonomiska risk som omställningsprocessen medför.

Ett exempel på ett sådant initiativ är Handlingsplan Skånebönan, som syftar till att region Skåne ska ligga främst i landet gällande nya växtproteiner.¹⁰⁸ Behovet av en nationell fortsättning efter projektet tas också upp.

Enligt EAT-Lancet-rapporten behöver vi i Sverige öka vårt intag av baljväxter tiofalt om vi ska hålla både klimat och hälsa i schack.¹⁰⁹ Det finns goda förutsättningar för Sverige att kunna producera mer av de grödor som behövs inom landet. På Sveriges totala jordbruksareal odlas idag baljväxter på cirka två procent, och mer än 80 procent av skörden går till djurfoder.^{110,111} För att öka odlingen till livsmedel behöver lönsamheten i baljväxtodlingen öka. Investeringar i förädlingsanläggningar och satsningar på växtförädling, forskning och utveckling riktade specifikt mot baljväxter kan påskynda utvecklingen.¹¹² Branschorganisationen Växtbaserat Sverige efterfrågar att de regler som snedvrider konkurrensen mellan växtbaserade och animaliska produkter tas bort.

Tyvärr har Sverige halkat efter i det här viktiga omställningsarbetet. I rapporten *"Government investment in the opportunities of alternative proteins"* från september 2022 rankas Sverige på den lägsta nivån gällande satsningar den senaste femårsperioden, trots att samma rapport lovordar Sveriges innovationsnivå. Den nationella livsmedelsstrategin och nivån på statlig finansiering nämns som svagheter i jämförelsen med andra länder.¹¹³ Här behövs ett skifte för att ta igen förlorad tid.

Växtbaserade livsmedel har stor potential med avseende på att stärka landets livsmedelsberedskap. Mer växtbaserad produktion och konsumtion minskar sårbarheten eftersom det som odlas används till livsmedel för humankonsumtion i stället för som foder till djur. Det ger en mer effektiv användning av odlingsmarken. Uppfödning av djur som äter foder baserat på grödor som människor kan äta direkt bidrar inte till en säkrad matproduktion. Det skulle också minska sårbarheten i förhållande till tillgång till livsmedel genom att hållbarheten i många växtbaserade livsmedel är längre, och de är därmed mer lämpade för förvaring i beredskapslager än animalier.¹¹⁴

Slutsats

En övergång till mer växtbaserade livsmedel är centralt för att komma närmare de globala målen. Djurens Rätt vill att Sverige sätter mål för kraftigt ökad produktion och förädling av växtbaserad mat. Målen behöver omfatta hela livsmedelskedjan och kopplas till konkreta åtgärder för genomförande. Stöden inom livsmedelsproduktionen behöver stötta omställningen till mer växtbaserat i stället för att som nu nästan uteslutande gynna djuruppfödning och foderproduktion till djur. Det kommer skapa nya jobb och ett hållbarare lantbruk i Sverige, som kan inspirera resten av EU.

Sammanfattning

Djurens Rätt vill med denna rapport ge förslag på flera politiska åtgärder som behöver genomföras omgående, för att både förbättra djurskyddet i Sverige och driva utvecklingen för djurskyddet i resten av EU. Den här rapporten fokuserar på dessa åtgärder med hopp om att regeringen tar med sig förslagen i skuggan av den utredning om konkurrenskraft och djurskydd som presenteras 2024.

Djurskyddet behöver stärkas i både Sverige och EU för friskare och mer välmående djur som överlever fram till slakt och för att konsumenter ska ha fortsatt förtroende för svensk produktion. Burarna behöver förbjudas och initiativ för bättre djurskydd i kycklingindustrin behöver gynnas. De lantbrukare som gör mer än lagstiftningen och kan ta betalt för det har ofta bättre lönsamhet. Särskilt om de kompletterar sin animalieproduktion med växtbaserad livsmedelsproduktion.

Djurens Rätt arbetar med företagspolicys och det är något som behövs för att komplettera den trubbiga politiska handlingskraften.

Det finns många bra saker med Sveriges djurskydd som behöver lyftas och stärkas, inte slopas. Beteskravet och förprovningen av djurstallar behöver bibehållas. Fler djur behöver få frisk luft, inte färre. Men för att det ska vara möjligt måste färre djurindivider födas upp så att ett gott djurskydd ska kunna fastställas. Därför behövs konkurrenskraftig växtbaserad innovation.

Författare:

Rapporten är skriven av sakkunniga på Djurens Rätt våren 2024, Anna Harenius, Linda Björklund och Cecilia Mille.

Kontaktuppgifter:

Djurens Rätt
08-555 914 00
info@djurensratt.se
www.djurensratt.se

Om Djurens Rätt:

Djurens Rätt arbetar globalt för att göra skillnad för de djur som är flest och har det sämst. Det har vi gjort sedan 1882. Med våra målinriktade kampanjer, företagssamarbeten och politiska påverkansarbeten är vi en av världens ledande djurrätts- och djurskyddsorganisationer, med 50 000 medlemmar i Sverige.

Vi står alltid på djurens sida.

Källor

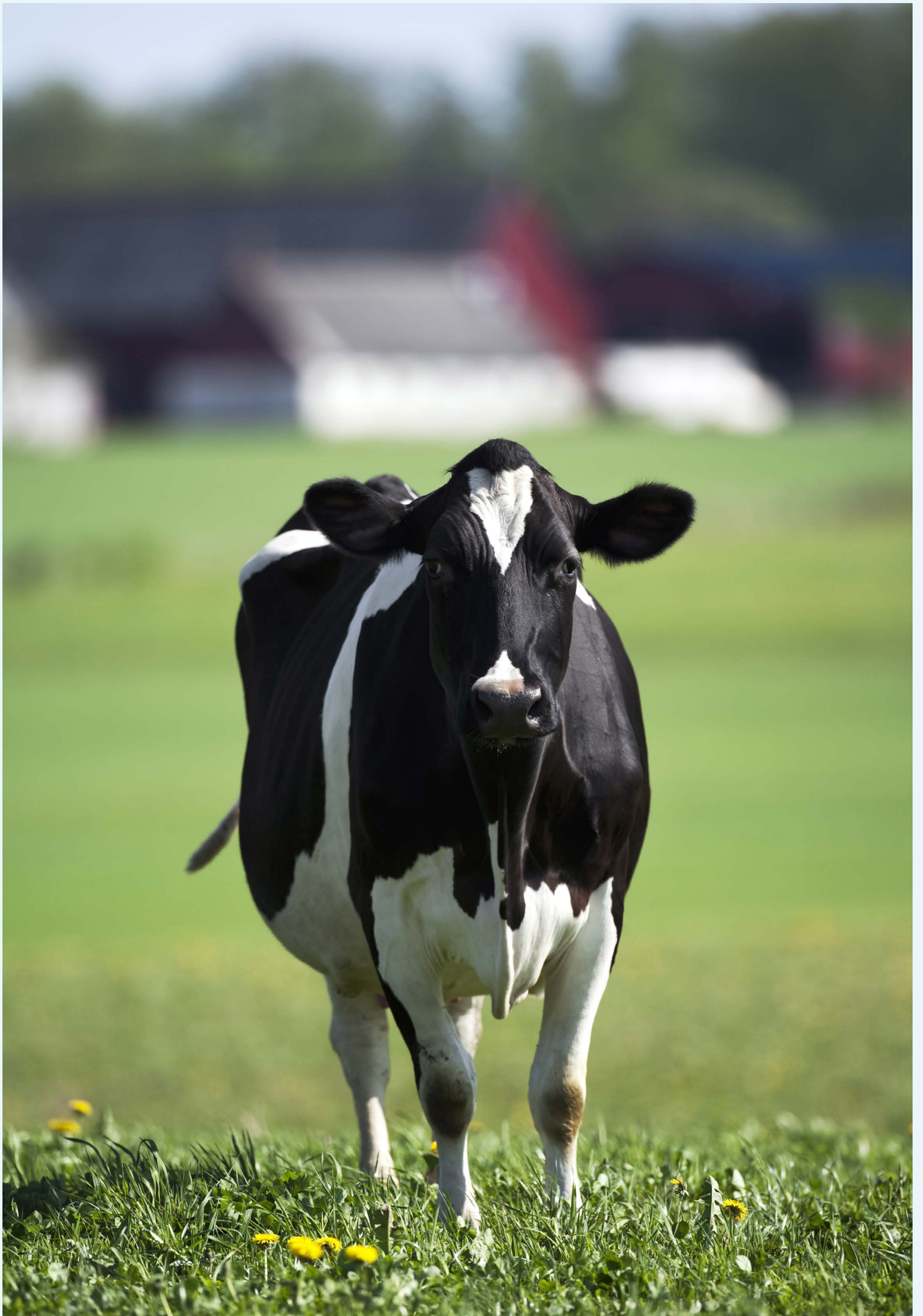
1. Regeringen (2023) Hemsida: <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/kommittedirektiv/2023/02/dir.-202319> Sidan besökt 2024-04-26.
2. Regeringen (2011) Ny djurskyddslag del 2 av del 2, SOU 2011:75. s. 1057–1068.
3. World Animal Protection. Hemsida: <https://api.worldanimalprotection.org/country/sweden> Sidan besökt 2024-04-23.
4. 5 kap. 13 § Statens jordbruksverks föreskrifter och allmänna råd (SJVFS 2019:7) om transport av levande djur; Saknr L 5.
5. Livsmedelsverket. Personligt meddelande 2024-02-14 [e-post].
6. Lantbrukarnas Riksförbund (2023) Hemsida: <https://www.lrf.se/nyheter/p4-varmland-lrf-vill-slopa-beteskravet-verkligheten-ser-annorlunda-ut-idag/> Sidan besökt 2024-04-26.
7. Svenskt Kött. Hemsida: <https://svensktkott.se/6-anledningar-att-valja-svenskt-kott/> Sidan besökt 2024-04-26.
8. Swiss Farmers. Hemsida: <https://www.swiss-farmers.ch/knowledge-and-facts/production/animal-welfare/> Sidan besökt 2024-04-26.
9. Euractiv (2021) <https://www.euractiv.com/section/agriculture-food/news/could-the-uk-knock-germany-off-the-top-spot-for-animal-welfare/> Sidan besökt 2024-04-26.
10. Jordbruksverket (2024) Hemsida: <https://jordbruksverket.se/mat-och-drycker/hallbar-produktion-och-konsumtion-av-mat/konsumtion-av-kott> Sidan besökt 2024-04-19.
11. Svenska Ägg. Personligt meddelande 2024-01-22 [e-post].
12. Epoch Times (2022) Hemsida: <https://www.epochtimes.se/Danmark-fasar-ut-agg-fran-hons-i-bur> Sidan besökt 2024-04-26.
13. Jordbruksverket (2024) Förprövningsstatistik för år 2023. Tabell 24.
14. Compassion in World Farming UK (2021) Hemsida: <https://www.ciwf.org.uk/our-campaigns/end-the-cage-age/how-close-are-we-to-a-100-cage-free-europe/> Sidan besökt 2024-04-26.
15. Sveriges riksdag (2021) Hemsida: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/utskottens-protokoll/protokoll-utskottssammantrade-20202160_h8a1mju60p/html/ Sidan besökt 2024-04-26.
16. Regeringen (2018) Regeringens proposition 2017/18:147, Ny djurskyddslag. s. 107–109.
17. 2 kap. 6 § Djurskyddslag 2018:1192.
18. Riddle E.R. m.fl. (2018) Space use by 4 strains of laying hens to perch, wing flap, dust bathe, stand and lie down. PLoS ONE 13(1): e0190532.
19. Djurens Rätt (2023) Hemsida: <https://djurensratt.se/nyheter/sverige-kan-ha-brutit-mot-direktiv-sedan-2007-eu-kraver-andringar-i-djurskyddet> Sidan besökt 2024-04-26.
20. Riddle E.R. m.fl. (2018) Space use by 4 strains of laying hens to perch, wing flap, dust bathe, stand and lie down. PLoS ONE 13(1): e0190532.
21. Föreskrifter om ändring (SJVFS 2024:8) i Statens jordbruksverks föreskrifter och allmänna råd (SJVFS 2019:23) om fjäderfåhållning inom lantbruket m.m.; saknr L 111. Tabell 1.
22. Föreskrifter om ändring (SJVFS 2023:33) i Statens jordbruksverks föreskrifter och allmänna råd (SJVFS 2019:20) om grishållning inom lantbruket m.m.; saknr L 106.
23. Atkinson S. m.fl. (2015) Group stunning of pigs during commercial slaughter in a Butina pasternoster system using 80% nitrogen and 20% carbon dioxide compared to 90% carbon dioxide. Sveriges Lantbruksuniversitet, Institutionen för husdjurens miljö och hälsa.
24. EFSA Panel on Animal Health and Welfare (2004) Welfare Aspects of Animal Stunning and Killing methods. Report of the European Food Safety Authority (EFSA).

25. Yun J. (2015) Importance of maternal behaviour and circulating oxytocin for successful lactation in sows: Effects of prepartum housing environment. Doktorsavhandling, Helsingfors Universitet.
26. Föreskrifter om ändring (SJVFS 2023:33) i Statens jordbruksverks föreskrifter och allmänna råd (SJVFS 2019:20) om grishållning inom lantbruket m.m.; saknr L 106.
27. Rådets Direktiv 2008/120/EG av den 18 december 2008 om fastställande av lägsta djurskyddskrav vid svinhållning.
28. Wallgren T. (2018) A tale of tails. Prevention of tail biting by early detection and straw management. Doktorsavhandling.
29. Bodin L. m.fl. (2015) The amount of straw for growing-finishing pigs considering the reduction of time spent in manipulative behavior. SOJ Veterinary Sciences 1(1): 105.
30. Pedersen L.J. m.fl. (2014) How much is enough? The amount of straw necessary to satisfy pigs' need to perform exploratory behaviour. Applied Animal Behaviour Science 160: 46–55.
31. Lantbruksnytt (2023) Hemsida: <https://lantbruksnytt.se/tv/program/2023-10-25/> Sidan besökt 2024-04-26.
32. Ministeriet for fødevarer, landbrug og fiskeri (2024) Sammen om dyrene. Hemsida: <https://fvm.dk/land-brug/indsatsomraader/sammen-om-dyrene> Sidan besökt 2024-04-26.
33. Jordbruksverket (2023) Marknadsrapport animalieprodukter - utvecklingen till och med 2022 för nötkött, griskött, matfågel, fårkött, ägg samt mjölk & mejeriprodukter.
34. European Commission (2017) Study on the application of the broilers Directive and development of welfare indicators: Final Report DG SANTE Evaluation Framework Contract Lot 3 (Food Chain). s. 7–8.
35. Jordbruksverket (2024) Uppföljning och utvärdering av livsmedelsstrategin – Årsrapport 2024. s. 75.
36. Statens Veterinärmedicinska Anstalt (2023) Hemsida: <https://www.sva.se/aktuellt/nyheter/fagelinfluensa-konstaterats-avelsanlaggning-skane/> Sidan besökt 2024-04-19.
37. Statens Veterinärmedicinska Anstalt (2024) Hemsida: <https://www.sva.se/aktuellt/nyheter/fagelinfluensa-avelsanlaggning-skane/> Sidan besökt 2024-04-19.
38. 3 kap. 5 § i Föreskrifter om ändring (SJVFS 2024:8) i Statens jordbruksverks föreskrifter och allmänna råd (SJVFS 2019:23) om fjäderfåhållning inom lantbruket m.m., saknr L 111.
39. Forslund S. m.fl. (2021) Disturbance of resting behaviour of broilers under different environmental conditions. Applied Animal Behaviour Science 242: 105425.
40. European Commission (2019) The EU poultry meat and egg sector. Main features, challenges and prospects. European Parliamentary Research Service. s. 13.
41. Forslund S. m.fl. (2021) Disturbance of resting behaviour of broilers under different environmental conditions. Applied Animal Behaviour Science 242: 105425.
42. European Commission (2017) Study on the application of the broilers Directive and development of welfare indicators: Final Report DG SANTE Evaluation Framework Contract Lot 3 (Food Chain) s. 100.
43. Open Wing Alliance (2024) State of ECC 2024: Research summary. s. 6 och 18.
44. Svensk Fågels lilla gula. Värderingar Policyer Kvalitetsprogram.
45. European Commission (2017) Study on the application of the broilers Directive and development of welfare indicators: Final Report DG SANTE Evaluation Framework Contract Lot 3 (Food Chain). Figur A3.1.
46. Jordbruksverket (2023) Ekologisk animalieproduktion 2022.
47. EFSA Panel on Animal Health and Welfare (2023) Welfare of broilers on farm. EFSA Journal 21(2): e07788. s. 109–114.
48. Joint Motion for a Resolution (2018) Animal welfare, antimicrobial use and the environmental impact of industrial broiler farming. 2018/2858(RSP).

49. European Commission (2020) Fitness check of the EU legislation on animal welfare of farmed animals. Farm to Fork strategy.
50. Sveriges Lantbruksuniversitet (2021) Hemsida: <https://www.slu.se/ew-nyheter/2021/1/mindre-gris--och-fagelkott-for-att-bli-kvitt-eus-stora-sojaimport/> Sidan besökt 2024-04-26.
51. EFSA Panel on Animal Health and Welfare (2023) Welfare of broilers on farm. EFSA Journal 21(2): e07788. s. 170.
52. EFSA Panel on Animal Health and Welfare (2023) Welfare of broilers on farm. EFSA Journal 21(2): e07788. s. 155–156.
53. EFSA Panel on Animal Health and Welfare (2023) Welfare of broilers on farm. EFSA Journal 21(2): e07788. s. 127–128.
54. SVT (2023) Uppdrag granskning, Kycklingens pris.
55. European Commission (2017) Study on the application of the broilers Directive and development of welfare indicators: Final Report DG SANTE Evaluation Framework Contract Lot 3 (Food Chain) s. 122–123.
56. European Commission (2017) Study on the application of the broilers Directive and development of welfare indicators: Final Report DG SANTE Evaluation Framework Contract Lot 3 (Food Chain). Tabell A4.2.
57. Open Wing Alliance (2024) State of ECC 2024: Research summary. s. 6 och 18.
58. Beräkning utifrån Jordbruksverkets statistik över ekologisk animalieproduktion 2022 och producenten Bjärefågels marknadsandel.
59. Djurens Rätt, Youtube (2024) Lansering: Sveriges djurvänligaste kommuner 2024. Hemsida: <https://www.youtube.com/watch?v=3vewv7wDm3k> Sidan besökt 2024-04-23.
60. Menigo. Hemsida: https://www.menigo.se/produkter/mat/fagel?sortBy=carbon_footprint Sidan besökt 2024-04-18.
61. Djurens Rätt (2022) Hemsida: <https://djurensratt.se/nyheter/andelen-kommuner-som-upphandlar-krav-kyckling-okar-kraftigt> Sidan besökt 2024-04-26.
62. Djurens Rätt (2024) Hemsida: <https://djurensratt.se/nyheter/mer-var-fjarde-kommun-uppger-att-de-kommer-att-valja-bort-turbokycklingar> Sidan besökt 2024-04-26.
63. Djurens Rätt. Hemsida: <https://djurensratt.se/vad-vi-gor/foretagsarbete/kycklinglaget> Sidan besökt 2024-04-26.
64. Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri (2023) Politisk forståelse af handlemuligheder vedrørende hurtigt voksende slagtekyllinger.
65. Rådet för dyreetik (2023) Brennende etiske temaer knyttet til dyrevelferd i Norge.
66. Open Wing Alliance (2024) State of ECC 2024: Research summary. s. 6 och 18.
67. PoultryWorld (2024) Hemsida: <https://www.poultryworld.net/poultry/broilers/learnings-in-welfare-from-scandinavian-broiler-farmers/> Sidan besökt 2024-05-02.
68. Forseth M. m.fl. (2023) Comparison of carcass condemnation causes in two broiler hybrids differing in growth rates. Scientific Reports 13(1): 4195.
69. Jordbruksverket (2024) Animalieproduktion. Års- och månadsstatistik – 2023:12. Slakt av fjäderfå vid slakteri.
70. Jordbruksverket (2024) Animalieproduktion. Års- och månadsstatistik – 2023:12. Slakt av större lantbruksdjur vid slakteri.
71. Forseth M. m.fl. (2024) Mortality risk on farm and during transport: a comparison of 2 broiler hybrids with different growth rates. Poultry Science 103(3): 103 395.

72. 2 kap. 3 § Djurskyddsförordning (2019:66).
73. Föreskrifter om ändring (SJVFS 2024:7) i Statens jordbruksverks föreskrifter och allmänna råd (SJVFS 2019:18) om nötkreaturshållning inom lantbruket m.m.; saknr L 104
74. Sandøe P. m.fl. (2023) Dairy cattle welfare—the relative effect of legislation, industry standards and labelled niche production in five European countries. *animal* 17(12): 101009.
75. Jensen P. (2006) Nötkreaturens beteende. I: Djurens beteende... och orsakerna till det. Natur & kultur, Stockholm.
76. Växa Sverige (2024) Husdjursstatistik. Kokontrollår 2023.
77. EFSA Panel on Animal Health and Animal Welfare (2009) Scientific report on the effects of farming systems on dairy cow welfare and disease. Annex to the EFSA Journal 1143: 1–38. s. 75.
78. EFSA Panel on Animal Health and Animal Welfare (2023) Welfare of dairy cows. EFSA Journal 2023;21(5): 7993.
79. Crump A. m.fl. (2019) Pasture access affects behavioral indicators of wellbeing in dairy cows. *Animals* 9: 902.
80. EFSA Panel on Animal Health and Animal Welfare (2023) Welfare of dairy cows. EFSA Journal 2023;21(5): 7993. s. 27–29.
81. Hernandez-Mendo O. m.fl. (2007) Effects of pasture on lameness in dairy cows. *Journal of Dairy Science*, 90, 1209–1214.
82. Washburn S.P. m.fl. (2002) Reproduction, mastitis, and body condition of seasonally calved Holstein and Jersey cows in confinement or pasture systems. *Journal of Dairy Science* 85: 105–111.
83. Olmos G. (2009) Hoof disorders, locomotion ability and lying times of cubicle-housed compared to pasture-based dairy cows. *Livestock Science* 125: 199–207.
84. EFSA Panel on Animal Health and Animal Welfare (2023) Welfare of dairy cows. EFSA Journal 2023;21(5): 7993.
85. Olmos G. m.fl. (2009) Peripartum health and welfare of Holstein-Friesian cows in a confinement-TMR system compared to a pasture-based system. *Animal Welfare* 18: 467–476.
86. Palmer M.A. m.fl. (2012) A comparison of the estrous behavior of Holstein-Friesian cows when cubicle-housed and at pasture. *Theriogenology* 77: 382–388.
87. Burow E. m.fl. (2011) The effect of grazing on cow mortality in Danish dairy herds. *Preventive Veterinary Medicine* 100: 237–241.
88. Alvåsen K. m.fl. (2014) Farm characteristics related to on-farm cow mortality in dairy herds: a questionnaire study. *Animal* 8: 1735–1742.
89. von Keyserlingk M.A.G. m.fl. (2017) Dairy cows value access to pasture as highly as fresh feed. *Scientific Reports* 7: 44953.
90. West J.W. (2003) Effects of Heat-Stress on Production in Dairy Cattle. *Journal of Dairy Science* 86 (6): 2131–2144.
91. Hesse A. m.fl. (2021) Ungtjurar på stall - kartläggning av omfattning och potential för naturvård. Sveriges lantbruksuniversitet. Institutions-rapport nr 55 2021.
92. Alvåsen K. (2015) Ekonomiska konsekvenser av krav på bete för mjölkkor. Institutionen för kliniska vetenskaper, SLU, Uppsala.
93. Jordbruksverket (2014) Beteslagstiftningens effekter på lönsamheten i mjölkföretagen – en studie av tre typgårdar. Rapport 2014:16.
94. Ahmed H. m.fl. (2022) Kostnader och vinster med gott djurskydd — för djur, lantbrukare och samhälle. Sveriges lantbruksuniversitet, Policy brief.

95. YouGov (2021) PR-mätning Animaliska livsmedel, på uppdrag av World Animal Protection Sverige.
96. 2 kap. 2 § Djurskyddslag (2018:1192).
97. 6 kap. 1–3 §§ Djurskyddsförordning (2019:66).
98. Miljö- och jordbruksutskottets betänkande 2018/19: MJU11 Djurskydd.
99. Regeringens proposition 2016/17:104 En livsmedelsstrategi för Sverige – fler jobb och hållbar tillväxt i hela landet.
100. Statens offentliga utredningar (2015) Slutbetänkande av Konkurrenskraftsutredningen SOU 2015:15. Attraktiv, innovativ och hållbar – strategi för en konkurrenskraftig jordbruks- och trädgårdsnäring.
101. Svenska Dagbladet (2019) Debatt. Hemsida: <https://www.svd.se/a/K3r6RX/oppositionen-sviker-lantbrukare-och-djur> Sidan besökt 2024-04-26.
102. Regeringens proposition 2016/17:104 En livsmedelsstrategi för Sverige – fler jobb och hållbar tillväxt i hela landet
103. Jordbruksverket och Statens veterinärmedicinska anstalt (2022) Uppdrag att granska djurhållning med avseende på risken för uppkomst och spridning av nya smittor mellan djur och människa. Rapport 2022:2
104. Bloomberg Intelligence (2021) Hemsida: <https://www.bloomberg.com/company/press/plant-based-foods-market-to-hit-162-billion-in-next-decade-projects-bloomberg-intelligence/> Sidan besökt 2024-04-26.
105. Växtbaserat Sverige (2023) VÄXTKRAFT – En branschrapport från Växtbaserat Sverige.
106. Sweden Food Arena (2023) Färdplan: Ett modernt innovationssystem.
107. Djurens Rätt (2024) Hemsida <https://djurensratt.se/vad-vi-gor/politisk-paverkan/djurvanlig-kommun/djurvanlig-kommun-2024#resultat-djurvaenlig-kommun> Sidan besökt 2024-05-02.
108. Livsmedelsakademin (2023) Handlingsplan Skånebönan.
109. The EAT-Lancet Commission on Food, Planet, Health (2019) The Planetary Health Diet. EAT Forum.
110. Jordbruksverket (2022) Jordbruksmarkens användning. Slutlig statistik.
111. Rös E. (2020) Hemsida: <https://blogg.slu.se/new-legume-foods/2020/05/01/hur-mycket-av-de-svenska-baljvaxterna-hamnar-pa-tallriken/> Sidan besökt 2024-05-02.
112. Jordbruksverket (2022) Ökad odling av baljväxter till livsmedel och foder – Möjligheter och utmaningar. Rapport 2022:07.
113. FoodHQ (2022) Government investment in the opportunities of alternative proteins.
114. Myndigheten för Samhällsskydd och beredskap och Sveriges Lantbruksuniversitet (2018) Livsmedelsproduktion ur ett beredskapsperspektiv: Sårbarheter och lösningar för ökad resiliens.

Djurens Rätt.